

УДК 343.98

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.6.32>**Олександр Боднарук,***канд. юрид. наук, доцент,**доцент кафедри кримінального права**Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича***Леся Гусар,***канд. юрид. наук, доцент,**доцент кафедри кримінального права**Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*

ПОНЯТТЯ ТА СПЕЦИФІКА КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ СЕРІЙНИХ УБИВСТВ

Відсутність наукової уваги до проблеми розслідування серійних вбивств зумовлена не стільки незначною їх кількістю, скільки їхньою високою латентністю та небажанням працівників органів кримінальної юстиції визнавати існування вказаного різновиду вбивств, тим самим не сіяти паніку у суспільстві, уникати резонансності розслідувань, не привертати зайвої уваги до якості своєї роботи, не погіршувати її показники. Зважаючи на відсутність єдиної методики чи алгоритму дій органів кримінальної юстиції під час розслідування серійних вбивств, виникає необхідність її розроблення та впровадження.

Криміналістична характеристика серійних вбивств має свої особливості, одна з яких пов'язана з необхідністю врахування специфічного механізму їх вчинення, а також повторюваністю певних ознак злочину крізь епізоди серії. Криміналістична характеристика серійних вбивств є не лише сумою ознак окремих злочинів, що входять у серію, а встановлення їх взаємозв'язку та взаємозумовленості. Формування криміналістичної характеристики серійних вбивств ускладнюється динамічною структурою даного виду злочинів, зважаючи на те, що вбивця може змінювати свій спосіб дії, пристосовуючись до нових обставин злочинної діяльності.

*Елементами криміналістичної характеристики, що мають значення для розслідування серії вбивств, повинні вважатись такі: 1) *modus operandi*, або спосіб вчинення злочину; 2) відомості про обставини вчинення злочину (обстановка, час і місце вчинення злочину); 3) слідова картина злочину та способи її приховування; 4) обставини, що характеризують особу злочинця (у тому числі мотиви злочину); 5) обставини, що характеризують особу жертви злочину.*

Криміналістична характеристика серійних вбивств ускладнена: 1) зміною механізму злочинної поведінки з вчиненням наступного злочину серії; 2) необхідністю встановлення сталих ознак – «почерку злочинця», що виявляється протягом серії; 3) необхідністю врахування взаємозв'язків між злочинами серії; 4) різноманітністю мотиваційної сфери злочинця; 5) потребою встановлення відмітних ознак, що дозволяють відрізнити серійні вбивства від простих.

Ключові слова: *криміналістична характеристика серійних вбивств, спосіб вчинення, елементи серії, характеристика особи злочинця, характеристика особи жертви.*

Постановка проблеми. Останніми роками зростає увага суспільства та органів кримінальної юстиції [1, с. 118] до випадків вчинення вбивств одними і тими ж особами. Виявлення таких злочинів і своєчасна протидія їм є беззаперечною основою забезпечення особистої недоторканості кожного громадянина у сучасному демократичному суспільстві, де принцип пріоритету прав людини, її життя та свобод повинен бути фундаментом функціонування державного механізму.

Відсутність наукової уваги до проблеми розслідування серійних вбивств зумовлена не стільки незначною кількістю серійних вбивств, що вчиняються на території Укра-

їни, скільки їхньою високою латентністю та небажанням працівниками органів кримінальної юстиції визнавати існування вказаного різновиду вбивств, тим самим не сіяти паніку у суспільстві, уникати резонансності розслідувань, не привертати зайвої уваги до якості своєї роботи, не погіршувати її показники. Зважаючи на відсутність єдиної методики чи алгоритму дій органів кримінальної юстиції під час розслідування серійних вбивств, виникає необхідність її розроблення та впровадження.

На відміну від України, у зарубіжних державах серійним вбивствам приділяють окрему увагу. Так, ґрунтовні дослідження

проводяться на базі Національного центру аналізу насильницької злочинності (NCAVC) ФБР у США, при Міністерстві Внутрішніх справ Німеччини (Bundeskriminalamt) та при Австралійському інституті кримінології. У багатьох державах світу спрямовуються значні зусилля на розслідування серійних вбивств, проводяться спеціальні тренінги для працівників правоохоронних органів, виділяються значні фінансові та людські ресурси, а наукові центри забезпечують відповідний аналітичний супровід під час розслідування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Окремі проблеми криміналістичної характеристики серійних вбивств відображені у працях таких науковців: Н. А. Аверіної, Ю. М. Антоняна, Р. Г. Ардашева, С. А. Афанасьєва, В. В. Буракова, О. О. Бухановського, І. Н. Горбулінської, В. Н. Ісаєнко, Н. Ф. Кузнецової, О. С. Мірошніченко, О. Ю. Михайлової, О. С. Сاینчина, Ю. М. Самойлова, О. В. Тихонової, І. В. Усанова, А. С. Фоміної, Т. М. Шамонової, С. В. Яковчука.

Виклад основного матеріалу. Криміналістичні дослідження серійних вбивств є несистемними, суперечливими, неоднозначними. Це зумовлено такими обставинами:

1) надзвичайна рідкість серійних вбивств – за даними Р. Холмса і С. Холмса, серійні вбивства становлять 2 % загальної кількості вбивств [2, с. 327];

2) початок повноцінних досліджень даного явища лише з кінця XIX-го ст. (наприклад, NCAVC у США був створений лише 1985 р.) [3];

3) як наслідок, відсутність можливості здійснити репрезентативну вибірку для отримання об'єктивних, неспотворених відомостей.

Питання формування криміналістичних характеристик серійних вбивств, виявлення закономірностей у зв'язках між їхніми елементами є однією з найважливіших проблем подальшої розробки та вдосконалення методики розслідування цих злочинів.

Характер обставин, достовірно встановлених у ході розслідування окремих епізодів серії, дає можливість припускати їх наявність і у тих епізодах, за якими вони ще не встановлені, що забезпечує вищу точність припущень про особу злочинця [4, с. 46].

Варто погодитись із думкою А. М. Кустова про те, що криміналістична характеристика являє собою наукову абстракцію, що сформована на основі вивчення та узагальнення слідчої та судової практики, систему відомостей про стійкі та взаємопов'язані криміналістично значущі характеристики (ознаки), що притаманні злочинам певного виду [5, с. 80-81].

Криміналістична характеристика серійних вбивств має свої особливості, одна з яких пов'язана з необхідністю врахування специфічного механізму вчинення серійних вбивств, а також повторюваністю певних ознак злочину крізь епізоди серії. Криміналістична характеристика серійних вбивств не лише є сумою ознак окремих злочинів, що входять у серію, а передбачає встановлення їх взаємозв'язку та взаємозумовленості. Формування криміналістичної характеристики серійних вбивств ускладнюється динамічною структурою даного виду злочинів, зважаючи на те, що вбивця може змінювати свій спосіб дії, пристосовуючись до нових обставин злочинної діяльності. Такої ж думки дотримується О. С. Сاینчин, який зазначає, що криміналістична характеристика серійних вбивств, на відміну від інших видів вбивств, являє собою більш складну систему інформаційних даних [5].

Поділ криміналістичних характеристик на загальну, видову і конкретну, який є досить поширеним у науці [4, с. 36], не містить практичного обґрунтування, оскільки значення під час досудового розслідування має лише криміналістична характеристика типового злочину, що є основою для побудови приватної криміналістичної методики. Загальна криміналістична характеристика може слугувати лише завданням теорії кримінального права і не може бути основою для побудови методики розслідування будь-якого виду злочину. Наявності ж конкретної криміналістичної методики неможливо заперечити, так само як і існування конкретного злочину. Отже, криміналістична характеристика серійних вбивств, незважаючи на те що включає опис декількох вбивств, є різновидом видової характеристики.

Отже, поняття криміналістичної характеристики серійних вбивств можна визначити таким чином: це система відомостей про стійкі (типові) та взаємопов'язані криміналістично значущі характеристики комплексу злочинних епізодів, що мають значення для розкриття цієї категорії злочинів шляхом використання зумовлених ними криміналістичних засобів, прийомів і методів.

Водночас, зважаючи на значну неоднорідність мотивів і способів вчинення серійних вбивств, не виключається можливість механічної екстраполяції елементів характеристик вбивств певного виду (наприклад, скоєних із корисливих мотивів) на конкретну групу (серію) вбивств, в основі яких знаходиться корислива мотивація, щоб забезпечити максимально чітке планування її розслідування. Однак криміналістична характеристика серії вбивств, як слушно

зауважує В. Н. Ісаєнко, є більш ефективним інструментом пізнання розслідуваних злочинів, ніж типова характеристика вбивств відповідного виду або різновиду [4, с. 46, 49].

Особливість криміналістичної характеристики конкретного серійного вбивства, яка складається із сукупностей обставин, достовірно встановлених по окремих епізодах, полягає у можливості перенесення та застосування відомостей про злочини, що вчинялись раніше, на виявлені серійні вбивства.

Видові ж криміналістичні характеристики серійних вбивць у теоретичній науці містять низку недоліків, неточностей і характеризуються уривчастістю висновків, що зазвичай формуються внаслідок аналізу невеликої кількості гучних кримінальних справ.

Стосовно змісту криміналістичної характеристики серійних вбивств погляди науковців розходяться. О. В. Тихонова пропонує виділяти такі елементи криміналістичної характеристики серійних сексуальних вбивств: 1) характеристика вихідної криміналістичної інформації; 2) відомості про обставини скоєння злочину (спосіб та обстановка вчинення злочину); 3) обставини, що характеризують особу обвинуваченого і мотиви злочину; 4) обставини, що характеризують жертву злочину [7, с. 24].

Так, вихідну криміналістичну інформацію здебільшого взагалі не включають до структури криміналістичної характеристики. Однак, на думку С. В. Яковчука, знання про типову вихідну криміналістичну інформацію дозволяє слідчому висувати початкові версії, вирішувати питання, і від неї залежить послідовність проведення слідчих дій вже на початковому етапі розслідування [8, с. 69]. Ми вважаємо, що виділення криміналістичної інформації як елемента криміналістичної характеристики є зайвим, оскільки підмінює собою характеристику «типових слідчих версій», що і означають сукупність відомостей, які відомі слідству на певному етапі розслідування, у тому числі на початковому.

До елементів структури криміналістичної характеристики серійних вбивств О. С. Саїнчин відносить такі: 1) предмет злочинного посягання; 2) спосіб вчинення вбивств; 3) механізм вчинення вбивств; 4) обстановку; 5) ознаки вчинення вбивств (слідова картина); 6) криміналістичну характеристику особи злочинця (вбивці); 7) криміналістичну характеристику особи потерпілого (жертви); 8) зв'язок конкретного епізоду з даною серією вбивств; 9) мету та мотиви вчинення вбивств [9].

На наш погляд, елементами криміналістичної характеристики, що мають значення

для розслідування серії вбивств, повинні вважатися такі: 1) *modus operandi*, або спосіб вчинення злочину; 2) відомості про обставини вчинення злочину (обстановка, час і місце вчинення злочину); 3) слідова картина злочину та способи їх приховування; 4) обставини, що характеризують особу злочинця (у тому числі мотиви злочину); 5) обставини, що характеризують особу жертви злочину.

Формування окремої криміналістичної характеристики серійних вбивств зумовлена потребами правоохоронних органів, оскільки методики розслідування простих вбивств не є виправданими, зважаючи на виняткові особливості механізму серійних вбивств. Визначено, що криміналістична характеристика серійних вбивств є видовою криміналістичною характеристикою, являє собою систему відомостей про стійкі (типові) і взаємопов'язані криміналістично значущі ознаки комплексу злочинних епізодів, що мають значення для розкриття даного типу злочинів шляхом використання зумовлених ними криміналістичних засобів, прийомів і методів.

Криміналістична характеристика серійних вбивств не може бути створена лише на основі систематизації даних про конкретні епізоди вбивств, без урахування взаємозв'язків, що існують між злочинами однієї серії, і, на відміну від інших видів вбивств, являє собою більш складну систему інформаційних даних. Криміналістична характеристика серійних вбивств ускладнена: 1) зміною механізму злочинної поведінки з вчиненням наступного злочину серії; 2) необхідністю встановлення сталих ознак – «почерку злочинця», що виявляється протягом серії; 3) необхідністю врахування взаємозв'язків між злочинами серії; 4) різноманітністю мотиваційної сфери злочинця; 5) потребою встановлення відмітних ознак, що дозволяють відрізнити серійні вбивства від простих.

Висновки

Криміналістична характеристика серійних вбивств повинна будуватись на основі значної кількості статистичних відомостей про конкретні серійні вбивства, відображати зміни та тенденції способів, мотивів та інших ознак даних злочинів, щоб забезпечити правоохоронні органи найбільш актуальною інформацією про типовий механізм серійних вбивств. Поняття криміналістичної характеристики серійних вбивств – це система відомостей про стійкі (типові) та взаємопов'язані криміналістично значущі характеристики комплексу злочинних епізодів, що мають

значення для розкриття цієї категорії злочинів шляхом використання зумовлених ними криміналістичних засобів, прийомів і методів. Елементами криміналістичної характеристики, що мають значення для розслідування серії вбивств, повинні вважатися такі: 1) *modus operandi*, або спосіб вчинення злочину; 2) відомості про обставини вчинення злочину (обстановка, час і місце вчинення злочину); 3) слідова картина злочину та способи її приховування; 4) обставини, що характеризують особу злочинця (у тому числі мотиви злочину); 5) обставини, що характеризують особу жертви злочину.

Список використаних джерел:

1. Топчий Н.В. До питання про систему, структуру і функції кримінальної юстиції. *Наше право*. 2014. № 5. С. 113-118.
2. Warf B., Waddell C. Heinous spaces, perfidious places: the sinister landscapes of serial killers. *Social & Cultural Geography*. 2002. Vol. 3. P. 323-345.
3. Investigations and Operations Support. URL : <http://www.fbi.gov/about-us/cirg/investigations-and-operations-support> (дата звернення: 11.05.2021).

4. Исаенко В. Н. Проблемы теории и практики расследования серийных убийств : дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Москва, 2005. 422 с.

5. Кустов А.М. Криминалистика и механизм преступления: Цикл лекций. Москва: Изд-во Московского психолого-социального института, 2002. 304 с.

6. Саїнчин О. С. Криміналістична характеристика серійних вбивств: аналіз структури / Електронна бібл. юр. літ. «Правознавець». URL : <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/2956/%CE> (дата звернення: 11.05.2021).

7. Тихонова Е. В. Расследование и предупреждение серийных сексуальных убийств : дис. ... канд. юр. наук : спец. 12.00.09. Москва, 2003. 225 с.

8. Яковчук С.В. Взаємодія слідчого з оперативними підрозділами під час розслідування серійних вбивств : дис. ... канд. юр. наук: 12.00.09. Київ, 2014. 238 с.

9. Людина і закон: публічно-правовий вимір : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «VII Прибузькі юридичні читання», 25-26 листопада 2011 р. / за ред. С. В. Ківалова, В. О. Тулякова, О. В. Козаченка. Миколаїв: Іліон, 2011. URL: http://www.nikolaevonua.org.ua/11_Sbornik_2011.doc. (дата звернення: 11.05.2021).

Oleksandr Bodnaruk, Lesia Husar. The concept and specifics of forensic characteristics of serial killings

The lack of scientific attention to the problem of investigating serial murders is due not so much to their small number as to their high latency and reluctance of law enforcement officers to recognize the existence of this type of murder, thus not to sow panic in society, avoid resonance of investigations, do not worsen its performance. Given the lack of a unified methodology or algorithm for law enforcement to investigate serial killings, there is a need to develop and implement it.

The forensic characterization of serial killings is not only the sum of the characteristics of the individual crimes in the series, but the establishment of their relationship and interdependence. The formation of the forensic characteristics of serial killings is complicated by the dynamic structure of this type of crime, given that the killer can change his course of action, adapting to new circumstances of criminal activity.

The following elements should be considered as elements of a forensic characterization relevant to the investigation of a series of murders: 1) modus operandi or method of committing a crime; 2) information on the circumstances of the crime (situation, time and place of the crime); 3) a trace picture of the crime and ways to hide them; 4) circumstances that characterize the identity of the offender (including the motives of the crime); 5) circumstances that characterize the identity of the victim of the crime.

Forensic characterization of serial killings is complicated by: 1) changing the mechanism of criminal behavior with the commission of the next crime in the series; 2) the need to establish permanent features – "handwriting of the offender", which occur during the series; 3) the need to take into account the relationships between the crimes of the series; 4) the diversity of the motivational sphere of the offender; 5) the need to establish distinctive features that distinguish serial killings from ordinary ones.

Key words: forensic characteristics of serial murders, method of commission, elements of the series, characteristics of the criminal, characteristics of the victim.

